

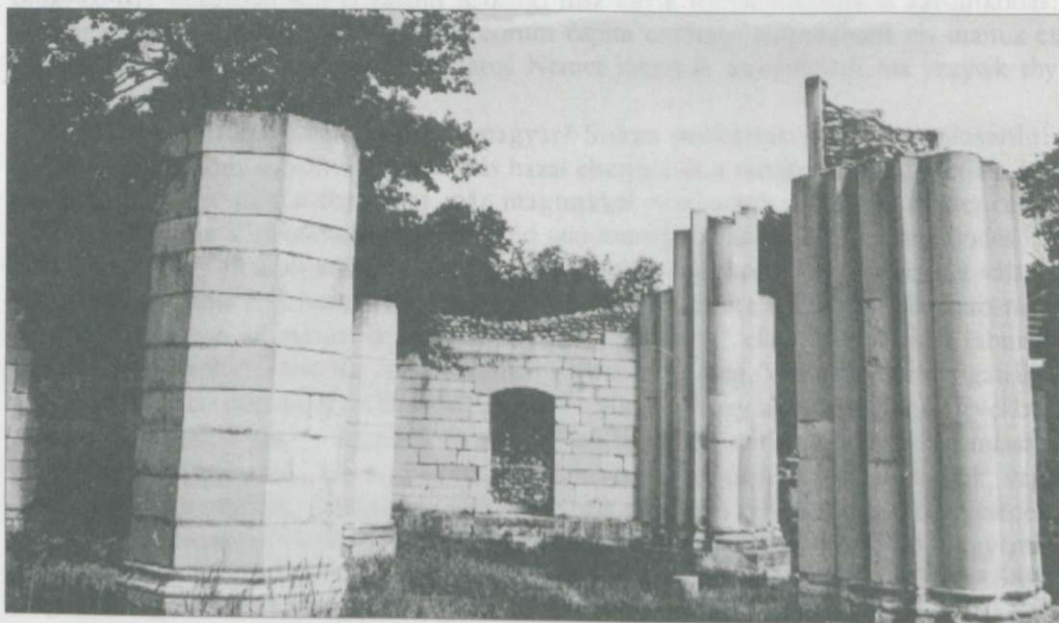
A szentkereszti rom

Ajánlat

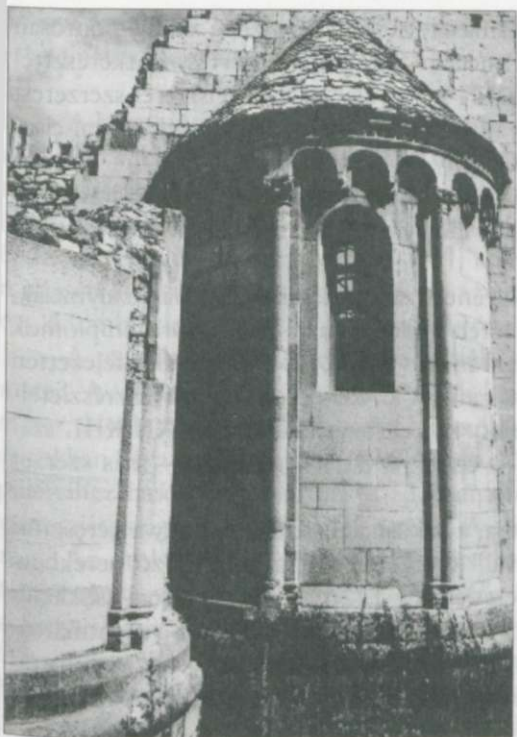
Aki még nem járt erre, annak hihetetlen, a táj ismerőjének viszont természetes a megállapítás: a Fejér és Komárom-Esztergom megyék határán húzódó Vértes az ország legvadregényesebb, emberi kéztől legérintetlenebb hegysége. Az erdők mélyén a mai napig mindösszesen három apró falu bújik meg. Szomorú századunk persze itt hagyta nyomaint: a fák fölé aknatorony magasodik (amelynek a rozsdá a mohája), elhagyott bányáépületek, elhordatlan meddőhányó és betemetetlen külszíni fejtés zavarják ártatlanul a természetben gyönyörködő vándort, tanúskodván az egykori iparról... Hasonló, málló és omladozó sorsuk, az idő vasfoga, no meg az ember műkedvelő természete ellen küzd hosszú, hosszú évszázadok óta a Vértes tucatnyi történelmi emléke. Állapotukat a még felfedezhető (Oroszlánkő vára, Gerencsértvár) és a már fellelhetetlen (Szentgyörgyvár) jelzőkkel minősíthetjük; a tisztesen helyreállított Gesztes csupán a szabályt erősítő kivétel.

A Csák nemzetség azonban nemcsak ezeket a – komárom-fehérvári országot ellenőrző – várakat emelte a Vértesben. Lelkük épülésére alapították a XII. század közepén Vértesszentkereszt bencés monostorát, amelynek mintegy fél évszázaddal később készült el romjaiban is tekintélyes méretű egyháza.

Vértesszentkereszt történetének pontos feldolgozását szinte lehetetlenné teszi az a tény, hogy „Szentkereszt” vagy „Keresztúr” nevű település éppen ötvenkettő volt a történelmi Magyarországon¹ (Megkülönböztető előnevüket csak a századfordulón történt hivatalos rendezéskor kapták.) Nem a kereszt a szent, hanem az azon megfeszített Jézus. Benkőtől tudjuk, hogy a szentek urazása a régi magyar nyelvben gyakori.² (Lásd többek között a Halotti Beszéd „szent peter urot” alakját!), és hogy a „keresztúr” latin mintáktól

A középső pillérek és az északi kapu

függetlenül kialakult, magyar méltóságjelölő forma. A XII-XIII. században a templomok egész sorát szentelték Jézus tiszteletére; így módon ezen helységek is egyházuk védőszentjének nevét kapták.³ Már korai valószínűsíthető okleveles említésének egyikében „Sancta Crux de Wirthis” alakban szerepel, de a Vértes előtagban sem bízhatunk, mert – amint ezt Náczy József kimutatta – a középkori Magyarországon sok esetben ezzel a névvel illették a mai Vértesen túl a Gerecsét és a Pilist is.⁴

Mindenesetre a tiszteletreméltó Rupp Jakab súlyosan téved, amikor a Vérteszentkeresztben a XV. század elejétől birtokos Rozgonyiakat tartja a monostor alapítójának.⁵ Közel háromszáz évvel korábban, 1146-ban Forco (Györffy-nél Fulco⁶) hospes végrendeletében „Ugrin comes monostorának, mely a Vértesen fekszik”, réteket és egy négy márkán vásárolt szántóföldet ajánlódékozott.⁷ Forco külön testálta vagyonát a szentmártoni (pannonhalmi) egyháznak, és

külön a vértesi monostornak, tehát a nyilvánvalóan bencés szerzeteseknek ekkor itt még nem volt templomuk. A templom meglétéről (és nem elkészültéről!) tanúskodó első oklevelek 1231-ben, majd 1236-ban keletkeztek: Csák Miklós említi újabb végrendeletében Sancta Crux egyházát.⁸ A monostor hamar jelentőssé vált, ezt bizonyítja, hogy apátja 1226-ban III. Honorius, 1236-ban pedig IX. Gergely pápa megbízásából egyházi pereket (dézsmaper, ill. szentségtörés vádja) vizsgált ki.

1276. március 21-én IV. László király Vérteszentkeresztől keltezett oklevelet.

Csák Máté halála (1321) után Károly Róbert mindent megtett, hogy az egykori Csák-uradalmat megkaparintsa, ami 1326-ban a Csák nembeli István fiai vértesi birtokainak elcseserélésével sikerült is. A XIV. század közepére a Csák nembeli leszármazottak, amint az a kegyurak névkölesönzésénél gyakran előfordult, a Keresztúri előnevet vették fel.

A vérteskeresztúri apát utóljára 1438-ban Győrvarmegyében intézkedett, pápai megbízásból, fontos egyházi ügyben. Az apátság – nem utolsósorban a szüntelen perkedés miatt – Mátyás korára elvesztette korábbi jelentőségét. 1478-ban a király – IV. Sixtus (Sükösd) pápa jóváhagyásával – az elnéptelenedett monostort, amelyben évek óta nem volt istentisztelet, a székesfehérvári Szent Margitról elnevezett domonkosoknak adta.⁹ 1495-ben a Keresztúr egy része Gerencsérvár tartozékaiként Bakócz Tamásra szállt.

Továbbra is birtokper birtokpert követett, amelynek csak az 1543. évi török pusztítás vetett véget. Vérteskeresztúr elnéptelenedett.

A kevés forrás és az annál több bizonytalanság miatt azt sem állíthatjuk teljes meggyőződéssel, hogy az apátság 1146 és 1478 között mindvégig bencés kezelésben volt. Ide kívánczok Hervay L. Ferenc a ciszterciek jeles ismerőjének legújabb feltevése is. Művé-

ben¹⁰ a – létezésében jó néhány forrással alátámasztott, de földrajzilag eddig pontosan meg nem határozott – cisztercita „Sanctae Cruce in Hungariát” Vértesszentkereszttel azonosítja. Teljesen bizonyos, hogy II. András 1214-ben egy cikádori ciszterci szerzetest egy bencés monostor apátjává tett, és hogy ugyanebben az évben Szentkereszt néven ciszterci monostort alapítottak. Ezt a feltételezést Györffy is valószínűsíti.¹¹

A magunk szerény polcán a ciszterci Vértesszentkereszt-elméletet nem véleményezhetjük. Legfeljebb egy-egy, a feltételezést erősítő illetve gyengítő adattal érzékeltethetjük a kérdés roppant bizonytalanságát.

A Szentkereszttel foglalkozó művészettörténeti ismertetések váltig hangsúlyozzák, hogy a templom több építészeti megoldása kivételt képez a hazai románkori templomok sorában.¹² Kozák Éva a gondosan bizonyított francia vonatkozásokon belül kifejezetten „ciszter jellegét” fedez fel a főhajó pilléreinek akantusz levelekből kialakított frízrészleteinél és bordáinak díszítésében.¹³ Ehhez persze hozzá kell tennünk, hogy a XII-XIII. század fordulóján uralkodó franciás ciszterci stíl – éppen divat jellege miatt – más szerzet épületén is megjelenhetett.

Azonban a csekély számú forrást olvasgatva, a laikusnak is feltűnik, hogy a keresztúri apát a bakonybéli és szentmártoni „kollégájával” tevékenykedik a különböző perekben. Márpedig azok bencés volta – megkérdőjelezhetetlen! Az 1226-os esztendő sem csökkenti kétségeinket: nem valószínű, hogy a pápa akkor kérte fel a keresztúri apátot a szentmártoni főapát és a zágrábi püspök közötti dézsmaper kivizsgálására, amikor (a ciszterci forrás szerint) éppen vizsgálatot indított ugyanazon keresztúri apát ellen, mert az állítólag halálra verte egyik szerzetesét...

* * *

A környék csak 1687-ben, Csókakő elstekor szabadult fel a félhold uralma alól. Az amúgy is megrongálódott, lakatlan kolostor sorsa a következő században, a német és tót telepések érkezésekor, megpecsételődött. A betelepítés, az Esterházy Józseftől 1727-ben kezdeményezett gazdasági rendezés a Vértes vidékének fejlődését, és a műemlékek pusztulását eredményezte. Oroszlány, Bokod parasztházai, a nánai malomtöltés és a majki kalmaduli kolostor – mind a vértes Árpád-kori emlékeinek köveiből épült. Szentkereszt művészien faragott köveit, az oszlopokat és szobrokat pedig az Esterházy grófok hordatták csákvári kastélyparkjukba és a tatai Cseke tó partjára, hogy ott azokból – az akkori divatot követve – romkertet varázsoljanak.

Sajghó Benedek főapát 1735-ben felemelte szavát a további rombolás ellen.¹⁴ A maradék kőkupac a dombtetőn maradt; bokrok, bozót és folyondár változtatta a tájat hosszú évtizedek során ősenyészetté. Szentkereszt emléke csak a domb nevében maradt meg, lassan a környékbeliek is elfeledték, hol volt az egykori „vörös klastrom”. A helyszín utolsó ismerői vezették ide a múlt század közepén Römer Flórist, aki vizsgálatait után az elragadtatás hangján nyilatkozott imígyen: „a vértesszentkereszti basilika unikum, gyönyörű faragványai valóban bámulatosak”.¹⁵ 1857-ben Mendl Lambert győri elemi- és rajztanár kutatta és rajzolta. Munkáját Náczy József és Csernó Geyza budapesti festőművész folytatták 1897-ben. Nekik köszönhetjük az első pontos felmérést; az oszlopokról, szobrokról készített rajzokat és a gondos alap- illetve nézetrajzokat. 1940-ben a műegyetem Építészeti Tanszéke újabb felméréseket végzett, a tragikusan fiatalon elhunyt Lux Géza vezetésével.¹⁶

A régészeti feltárásokat az Országos Műemléki Felügyelőség megbízásából Kozák Éva vezetésével 1964-ben kezdték meg, és folytatták '65, '67, '69 és 1970 nyarán. A

hosszú munkáról 1970-ben jelent meg rendkívül fontos beszámoló – a régész alaposágával, sajnálatosan elkeserítő stílusban.¹⁷

* * *

A keresztúri monostort és templomát erdős dombtetőn emelték, mivel a szent város is hegyen fekszik és az Úr is sziklára alapította egyházát. Ez a misztikus felfogás érvényesült abban is, hogy a középkori templomokat hosszában kelet-nyugati irányba építették. A hívő imádkozás közben a szentély felé fordul, az pedig mindig a templom keleti végére épült, mivel a lux mundi („világ világa”) keletről jött. A templomok kereszt- és hosszahajói rendszeren kereszt alakot képeznek, amit Szentkeresztben a főapszis két oldalconchájára (félkörös kidomborodása) egészít kettős díszkeresztte.¹⁸

A templom 36,5 méter hosszú, szélessége 17, a kereszthajóban pedig majdnem 20 méter. A főapszis szélessége a diadalívek között 5,5; belsejében 7 méter, hossza pedig 9 méter. Nyolc kétsoros pillér osztja a templomot egy fő- és két mellékhajóra, amelyek apszisokban végződnek. A főhajó szélessége 8,1; míg a mellékhajóké 4,45 méter. A diadalív pilléreihez hasonló tagolású és gazdag díszítésű az első pár pillér, ami – úgy tűnik – magyar sajátosság (Kalocsa, Ócsa, Aracs). A további négyzetes pillér egyszerűbb kiképzésű. Az utolsó pillérpár gazdag díszítésében azonban nem kételkedhetünk, hisz a régi templomok nyugati (fő)bejárata és az e mögötti tér volt a narthex, a bűnbánók helye, ahol a faragványok a belépőt a bűnbeesés szörnyűségeire figyelmeztették. Amint beljebb haladt, a szentély felé, a mennyei világosság kiszorította a sötétség hatalmát – és ezt az ablakokon át betörő fény mellett a hitet és erényt jelképező szobrok fejezték ki.

A régészeti ásatás során a nyugati oldalfal előtt egy előcsarnok márvány padlómaradványát, behullott téglaboltozatának darabjait és viszonylag keskeny (70 cm) falrészleteit fedezték fel. A 4,4 méter széles előcsarnok már a XIV. században gót modorban készült, alacsony nivója azonban inkább elcsúfította a nyugati homlokzatot.

A templomtól északra állt a román kolostor, viszont ez már a XV. század végén földszintig rom volt. Ennek helyére az új tulajdonos, a fehérvári domonkosok, 1478 után építették azt a gótikus kolostort, amelynek szintén csak néhány falmaradványa maradt napjainkra. A lakó épület tervezői azonban még arra sem törekedtek, hogy az a templommal párhuzamban álljon. Így a templom északi falához nyugat felé keskenyedő kerengőfolyosó még eredeti építményében sem nyújthatott impozáns látványt. Az ablakok és a bejárat feletti szárnyszerű kialakításához nagyméretű vöröstéglát használtak. Talán ezzel építkeztek a kolostor más részein is, talán vörös volt a cserép – mindenesetre emlékeztünk, a helybeliek Szentkeresztet „vörös klastromnak” hívták. (A hagyományos etimológiát, amely a pálosok csuhájának vörös keresztjével egyeztet – feltétel nélkül kizárhatjuk...)

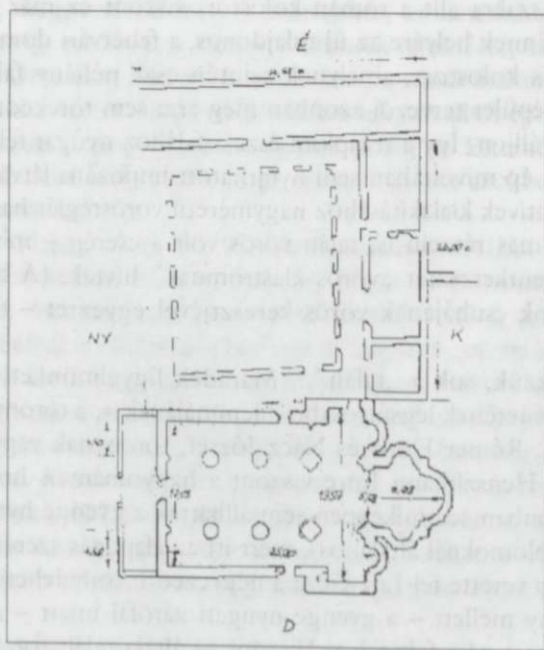
Akárhogy is nézzük, sok a „talán”... Maradék figyelmünket szenteljünk inkább a templom építészettörténetének legsúlyosabb dilemmájának –, a toronykérdésnek.

A lelkes kutatók, Rómer Flóris és Náczy József, toronynak vagy tornyoknak semmi nyomát nem találták. Henszlmann Imre viszont a hagyományos homlokzati toronypárt valószínűsíti. Ezek azonban semmiképpen sem állhattak a gyenge nyugati oldalon (ahol a román és gótikus templomoknál általános), mert itt az alapozás szerény, támfalerősítésnek pedig nyoma sincs. Így vetette fel Lux Géza a négyzetes torony lehetőségét. Révhelyi Elemér a négyzetes torony mellett – a gyenge nyugati zárófal miatt – alacsony, szíriai vagy bizánci homlokzati toronypárt feltételez. Viszont az általa talált forrás csak két toronyról szól...¹⁹ Igaz, 1795-ig a háromból bármelyik megsemmisülhetett... Az adatok alapján (a

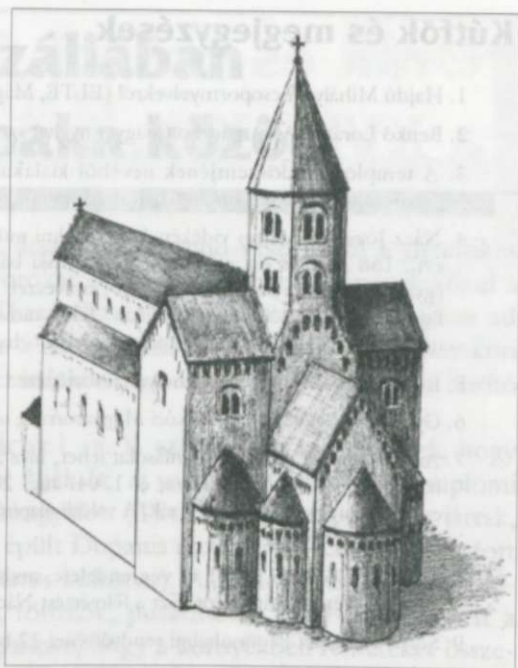
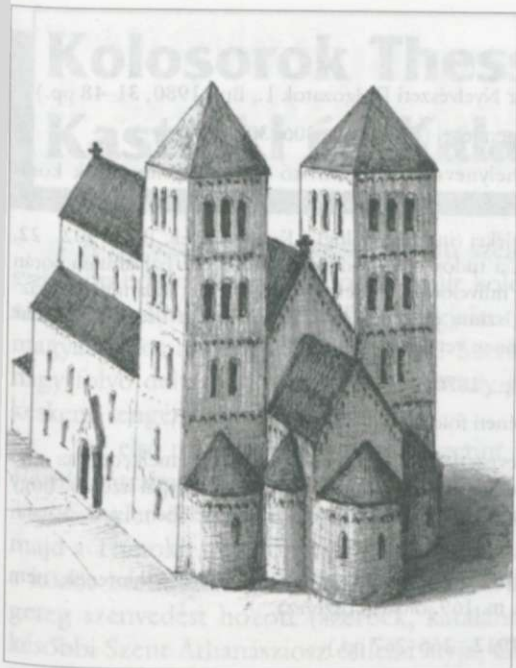
négyzeti pillérek a legerősebbek és legmélyebb alapozásúak) kijelenthetjük: torony csak a templom keleti oldalán állhatott. Nem kizárható a kereszthajó két oldalára emelt toronypár, de valószínűbb a négyzeti torony, amelyre a mellette álló, nála alacsonyabb lépcsőtornyokból lehetett feljutni. (Ezt a – hangsúlyozzuk, csupán – feltételezést erősíti a francia [Clermont-Ferrand, Notre Dame du Port; Toulouse, Saint Sernin] és a franciás stílusú, XIII. századi magyar [Kalocsa II., Gyulafehérvár] példák. Talán a forrásban említett robbantás nyoma fedezhető fel a szentély külső falán is.)

Mennyi maradt meg szeretett emlékünkből? A hatvanas évekbeli régészeti feltárás kezdetekor a szentély falai 5–14, a nyugati zárófal 7–9 méter magasán állt. Az északi oldalon köves törmelékdomb emelkedett, míg a déli falakból szinte semmi sem maradt, hisz a telepések itt láttak alapos munkájukhoz. A középső pillérpár teljesen hiányzott, és a többinek is csak a lábazata esupaszkodott. A kolostorból csak a kerengő falai emelkedtek eltérő magasságban... A hazai középkori templomok sorában – szentélytípusával, négyzeti tornyával, a homlokzati toronypár és az urasági karzat elmaradásával – kivételt képező, és így kiemelkedő jelentőségű szentkereszt-i emlék helyreállítását nemcsak a lelkes érdeklődő, de a szakértő régész is indokoltnak tartotta. A „miből?” és „hogyan?” kérdésekre azonban máig nincsen válasz. Pedig túl a templomépítés nemes szándékán, egy ilyen munka lehetőséget biztosítana restaurátornak és építésznek egyaránt, művészi képességük megcsillantásához. De az eddig végzett újjáépítés csak két keserves hőst juttat eszünkbe: Sziszifuszt és Keleмент...

A Pálffy Mária grófnőnek köszönhetően²⁰ megmaradt faragott kövek, szobrok és domborművek – amelyek az Árpád-kori szobrászat lenyűgöző teljesítményéről tanúskodnak – megtekinthetők a tatai Kuny Domonkos Múzeum állandó kiállításán (főként a morózus teremőr nénik társaságában), néhány darab pedig Budapesten, a Galériában és a Nemzeti Múzeumban.

A templom és a kolostor alaprajza

A templom lehetséges formái: a kereszthajó két tornyával (balra), illetve négyzeti toronnyal (jobbra)

Nincs felelőtlen ígérgetünk az ajánlatunk elolvasása után esetleg még közelebből érdeklődő kedves olvasó számára. Gyalog csak az induljon útnak, aki eredményesen eligazodik a nem is mindig legfrissebb állapotokat rögzítő turistatérképen. Autóval Oroszlányt a sportpálya felé, a bokodi úton hagyjuk el. A bányászati múzeumnál fordulunk balra, és a kacsaringós, hepehupás üzemi úton kb. 5 km-t teszünk meg. A szénzállító szalag „kacsereszése” utáni első mellékúton jobbra fordulunk. A közeli műemléket a sarkon álló fa törzsén turistajel tudatja. Még egy szállító szalagon „bújunk át”, majd rögtön jobbra, lendületesen emelkedő kavicsos úton haladva, az erdős dombtetőn érjük el úticélunkat.

Valóságos partizán az, aki beveszi a magányos kolostorromot...

A jóindulatú műemléki felügyelőség öles vaskerítéssel zárta el a hivatlan látogatók elől e műkincset. (Ettől ne riadjunk vissza: a felfedezés vágya egy embernyi rést feszített ezen!) Akár áthozhatnák a szomszédos Majk kamalduli kolostorának kapujáról azt a harmadfél évszázados domborművet, amelyen – amott érthető okoból – a következő disztichon olvasható:

*„Absit ab hac porta sacrae turbator eremi
odit enim turbas turba sacrata deo”²¹*

Nagy Tamás²²

Kútfők és megjegyzések

1. Hajdú Mihály: A csoportnyelvekről (ELTE, Magyar Nyelvészeti Dolgozatok I., Bp., 1980, 31–48 pp.)
2. Benkő Loránd: Az Árpád-kor magyar nyelvű szövegeimlékei (Bp., 1980, 306–307 pp.)
3. A templom védőszentjének nevéből kialakult helynevekre lásd: Kristó Gyula: Szempontok korai helyneveink történeti tipológiájához (Acta Historica, Szeged, LV, 1976)
4. NácZ József: A Vértes vidékének történelmi műemlékei (in.: Archeológiai Közlemények, Bp., 1902., 22. évf., 168 p., lásd ott a 6. jegyzetet!) Muki bácsi, a tudós vértessomlói lelkész egész pályafutása során (gyakran álnéven) remek irodalom-, művészet- és művelődéstörténeti tanulmányokat, valamint egyházügyi és politikai cikkeket publikált. Jelen műve a szinte elfeledett régészeti folyóirat utolsó számának utolsó dolgozata. A történeti adatokat elsősorban innen vettük át.
5. Rupp Jakob: Magyarország helyrajzi története I. (Bp., 1870, 248 p.)
6. Györfly György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza II. (Bp., 1987, 415 p.)
7. Az oklevél XII. századvégi másolat lehet, hisz a nevezett Csák Ugrin csak 1185-ben emelkedett az egyházi ranglétra felsőbb fokaira, és 1204. aug. 20. előtt fiatalon elhunyt, alig pár hónappal azután, hogy esztergomi érsekké választották. A valódi alapító az egyik őse lehetett a század első felében. Lásd: NácZ i. m. 168–169 pp.
8. Csák Miklós első, 1231-es végrendelete, amit általában az első okleveles említésnek tekintenek, nem nevezi nevén a templomot. Ezt a félreértést NácZ i. m. 169. oldalán tisztázza.
9. Sörös Pongrác: Pannonhalmi rendtörténet 12 b. (1912., 266–267 pp.)
10. Hervay L. Ferenc: Repertorium historicum Ordinis Cisterciensis in Hungaria (Roma, 1984, 120–124 pp.)
11. Lásd: Györfly i. m. 416 p.
12. Révhelyi Elemér: A vértesszentkeresztii templom újszerű megjelenése Árpád-kori építészetünkben (Az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem tudományos ülészakánának előadásai. 1955. nov. 11–12., (Bp., 1957, 447–481 pp.); A. Kozák Éva: A vértesszentkeresztii románkori templom feltárása (Archeológiai Értesítő, Bp., 1970, 272–289 pp.)
13. Lásd: Kozák Éva i. m. 275/9. jegyzetét és 281. oldalát!
14. Czinár Mór (Maurus Czinár): Monasteria ord. S. Benedicti (in.: Damiani Fuxhoffler... monasteriologiae regni Hungariae libri..., Pestini, 1858, 277 p.)
15. Rómer Flóris cikke in.: Győri Történelmi és régészeti füzetek II. (Győr, 1863, 359 p.)
16. Lux Géza beszámolóját lásd: Technika 9 (1940, 268–273 pp.)
17. Lásd Kozák Éva tanulmányát a 12. jegyzetben!
18. A templom építészeti bemutatását NácZ József és Kozák Éva művei alapján követtük el.
19. „...minémű...eszközökre leszen szüksége, hogy Szent Kereszth Toronyokbul a köveket le fejthessék... A midőn elválasztják a két Toronyot, puskaporral láthatunk hozzájuk...” – készült a feljegyzés 1794. márc. 12-én a bokodi tó gátépítésénél. Közli: Révhelyi E. i. m. 449 p.
20. A grófnő az összegyűjtött faragványokat 1795. szept. 8-án Csákvárra szállíttatta, és azokat az egyik nyolcszögletes pilléren össze-vissza elhelyezve, a parkban férje emlékére kiállíttatta. Lásd: Rómer Flóris: A Bakony (Győr, 1850, 53–54 pp.)
21. „Félre, te, portánk mennyei csöndjét törni merészlő, rendzavarót nem tűr meg isteni rendünk.” – zúdítja felénk lendületes kétsorosát az ismeretlen fordító. Lásd: Uskert Kálmán: Kirándulások Majkra (in.: A tatai kegyestanítórendi gr. Esterházy Miklós reálgimnázium értesítője, Bp., 1933–34, 84 p.)
Az eredeti latin feliratot közli: Nitsch Árpád János: Majk... története (Győregyházmegye Könyvsajtója, Győr, 1910)
22. Az ajánlat szerzője ezúton mond köszönetet: Tarjáni Antalnak a fényképekért, Nagy Lászlónak a rajzokért és Magyarits Katalinnak – mindezekben felül is.

Kolosorok Thesszáliában Kastraki és Kalabaka között

A thesszáliai síkság északnyugati szélén, átszellemült csend veszi körül a gigantikus sziklatömbökre, sásfészkek mellé épült kolostorokat. A táj földtörténetét kutatók közül a német A. Philipson, 1987-ben megjelent, Thesszélia és Epeirosz című munkájában ad magyarázatot a sziklák keletkezésére. Szerinte a meteoritsziklák együttese egy valamikori nagy folyó deltatorokolatát képezte, amely évezredekken át a mai thesszáliai völgyet borító keskeny tengerszakaszba ömlött.

Az első remeték a hagyomány szerint már az i. sz. X. század előtt megérkeztek, hogy életük hátralevő napjait alázatos imádkozással éljék le. A vallási kötelességek (templomi istentisztelet és áldozás) miatt először az Arkangyalok (Taxiarchon) templomába jártak, majd a Thetoku templomba. A XI. században épült Dupanis remetelakja lehetőséget adott a közös istentiszteletre (ebből nőtt ki a Dupiánus kolostor). A XIII. és XIV. század rengeteg szenvedést hozott (szerbek, katalánok, törökök, pusztítása). 1334-ben érkezett a későbbi Szent Athanásziosz és lelki atyja, Grigoriosz, hogy a környékbeli remetéket összegyűjtve a Széles Kővön, 413 méterre az alatt fekvő Kalabaka településtől, megépítsék a híres Nagy Meteoron kolostort. Az életközösség törvényeit Athanásziosz alkotta. A Stefan Dusan halála utáni cár és király, Szimeon 1358-ban, majd 1363-ban függetlenséget adott a kolostornak, (kivonta a Stagoi püspökség fennhatósága alól). 1371-ben, Simeon halálakor, fia, Ioannisz Ureszi örökölte a trónt, de Athanasziosszal való – több napos – elmélkedése után a királyi bíborpalástról lemondott, és Ioaszaf barátként csatlakozott az aszkétákhoz. Athanasziosz halála után ő lett az apát. Befejezte a szent előd kezdte munkát – a Metamorfozisz templom az ő általa eszközölt átépítésben maradt meg.

Ma a Metamorfozisz kolostoron kívül Kastraki és Kalabaka között már csak öt működik: Ajiosz Nikolaosz tu Anapafsza (nyitva: minden nap), Ajia Triáda (minden nap), Ajiosz Sztefanosz (kedd kivételével), Ruszanu (zárt), Varlaám (minden nap).

Jancsák Csaba

Órák és órárok Pest-Budán a XVIII–XIX. században

Kiállítás a Kiscelli Múzeumban

Az időmérés történetének első csomópontja a XVI. században, a hajtórugó felfedezése volt. Ez hatalmas fejlődést jelentett az ókori és középkori nap-, víz-, tűz- és homok-órákhoz képest, amelyek szinte csak az idő múlását voltak képesek érzékelteni.

A technikai továbblépést és a hagyományos óraszerkezet tökéletesítését egy XVII. századi találmány hozta, mely a gátszerkezet részeként a szakaszos mozgást biztosító inga volt. A következő században az órák, fényűzési cikkből minidnkább közszükségleti cikké váltak, ekkor már a borító, védő dobozt – a korábban uralkodó arany vagy ezüst helyett – fából készítették. A korabeli órák préselt, cizellált, trébelt fém számlappal készültek. A XIX. században terjedt el a zománcozott számlap. Ehhez már az óratokokat faragásokkal, szobrokkal, festett jelenetekkel díszítették (kép- és keretórák).

Magyarországon a török uralom megszűnte hozta az órásmesterség elterjedését. Budán 1696-ban, Pesten 1701-ben alakult órárokat is foglalkoztató cég (ekkor még a puskaművesekkel együtt). Az első önálló testületüket 1767-ben alapították. A mesterség becsületét jellemzi, hogy Óbudáról, Budáról és Pestről ez időből mintegy hetven órárok neve maradt fenn (cégiratokban, órák számlapján). Az ötövösök, lakatosok, asztalosok – akik az órárobozt készítették – neve a múlt kódébe hullt.

A fővárosi múzeum az elmúlt század óta gyűjti a pest-budai órárók remekeit, tárgyi és írásos emlékeit. A Kiscelli Múzeumban most látható: Andreas Bleyer és Anton Wæber, XVIII. századi mesterek faliórái és ingás-lábas órái, Johann Herbacher oszlopos asztali órája, Anton Säuffner vízszintes számlapú ébresztőórája, Lechner József úti és zenélő órái, Králik Sámuel keretórája, valamint a budai városháza toronyórájának szerkezete. Megtekinthetők a céhek fennmaradt mesterkönyvei és a kiváltságlevelek (a legkorábbi 1831-ből), melyek betekintést nyújtanak a Heckel, Fellner és Hoser órásfamíliák munkás hétköznapjaiba.

J. Cs.